

Dziedzictwo kulturowe w świetle wybranych regulacji i implikacji prawa międzynarodowego

Dziedzictwo kulturowe jest transmitterem wartości, dokumentem i świadectwem pamięci. Zawiera komponent materialny wypełniany różnorodnymi przejawami ludzkiej twórczości oraz ekspresji. Dziedzictwo w wymiarze niematerialnym zawiera aspekt osobowościowy twórcy i odbiorcy, łączy przeszłość i terażniejszość. W dziedzictwie zawarty jest faktor, który poprzez działania ochronne aktywizuje *modus vivendi* umożliwiając współegzystowanie i współpracę państw oraz osób o odmiennej kulturze. Pielęgnowanie dziedzictwa sprzyja budowaniu pokojowych i harmonijnych relacji między krajami.

Stosunki międzynarodowe obejmują spektrum zagadnień związanych z funkcjonowaniem, rozwojem i przeobrażeniami podmiotów *international relations*. Umowy międzynarodowe (*treaties*) profilują stosunki między państwami oraz innymi podmiotami prawa międzynarodowego¹. Umową multilateralną, która stworzyła ramy współpracy międzynarodowej w zakresie rozważanej problematyki jest Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.² Na podstawie Konwencji utworzono Listę Światowego Dziedzictwa (*World Heritage List*)³, na którą wpisuje się dobra przedstawiające

¹ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2001, s. 79-108.

² Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO) na siedemnastej Sesji (Dz. U. z 1976, Nr 32, poz. 190). Zob. szerz. A. Przyborowska-Klimczak, *Rozwój ochrony dziedzictwa kulturalnego w prawie międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 73-108.

³ Na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO wpisanych jest 1073 obiektów w tym: 832 kulturalnych, 206 naturalnych, 35 mieszanych zlokalizowanych w 167 krajach. Dane udostępnione przez United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization UNESCO. Stan na dzień: 2018-01-14.

dla ludzkości wyjątkową powszechną wartość („*outstanding universal value*”)⁴ [art. 11 ust. 2]⁵. Spis nie ma jednak wyłącznie charakteru dokumentacyjno-archiwizującego. Jasmina Trifoni i Marco Cattaneo uwypuklili, iż Lista stanowi „wyjątkowy spis obszarów i dzieł będących świadectwem dziejów człowieka i ziemi (...); narzędziem ułatwiającym rozumienie przyrody i kultury, a także łączących je związków”⁶. Parantela między czynnikami biotycznymi, abiotycznymi oraz antropologicznymi skłania do wypracowywania spójnych i zintegrowanych działań. Istota *protection of cultural heritage* polega na ukazywaniu roli dziedzictwa w rozwoju jednostkowym oraz społecznym. Modelowanie postaw i regulacji powoduje urefleksyjnienie dotychczasowego sposobu rozumienia, metodologii oraz form ochronnych.

Wpis może nastąpić za przednią zgodą zainteresowanego kraju, w którym zabytek jest zlokalizowany. Jeżeli obiekt znajduje się na spornym terytorium dokonanie wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa nie przesądza o prawach państw, które wysunęły roszczenia⁷. Historia zna narody, które nie mając przez pewien czas swojego terytorium przetrwały dzięki jednoczącej sile dziedzictwa i wartościom duchowym, którą tworzą z nim organiczną całość. Na tej podstawie w późniejszym okresie zbudowały i zorganizowały państwowość wspartą także o wymiar literalny – terytorium⁸. Należy dokładać starań, aby nie popadać w skrajny patriotyzm i homofobię wymierzoną w przedstawicieli innych nacji. Z wolności należy bowiem umiejętnie i mądrze korzystać. Wolność

⁴ B. Szmygin, *Określanie wyjątkowej uniwersalnej wartości dóbr światowego dziedzictwa. Krytyczna analiza i propozycje metodologiczne*, [w:] B. Szmygin (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2011, s. 26–40.

⁵ Na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO w czasie pisania niniejszego artykułu widniało 15 obiektów kulturowych i przyrodniczych z Polski. Każdy odznacza się wyjątkową wartością dla dziedzictwa narodowego stanowiąc zarazem wkład w dziedzictwo ogólnoludzkie, np. królewskie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni [wpis w 1978, 2013 r.]; kopalnia rud ołowiu, cynku, srebra zlokalizowana w Tarnowskich Górach wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi [2017 r.]; Zamek Krzyżacki w Malborku [1997 r.]; Stare Miasto w Warszawie [1980 r.] oraz Krakowie [1978 r.]; Auschwitz-Birkenau – były niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i miejsce zagłady (1940–1945) [1979 r.]; Kalwaria Zebrzydowska – manierystyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy wraz z parkiempielgrzymkowym [1999 r.]; drewniane cerkwie w regionie Karpat [wpis transgraniczny z Ukrainą, 2013 r.]; Park Mużakowski (*Muskauer Park*) [wpis transgraniczny z Niemcami, 2004 r.]; Puszcza Białowieńska [transgraniczny wpis polsko-białoruski, 1979, 1992, 2014 r.].

⁶ M. Cattaneo, J. Trifoni, *Najcenniejsze zabytki pod patronatem UNESCO*, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 2004, s. 10 oraz teje autorów, *Cuda świata przyrody pod patronatem UNESCO*, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 2004, s. 10.

⁷ Art. 11 ust. 3 *in fine* Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego przyjętej dnia 16 listopada 1972 r. w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190).

⁸ Przemówienie Papieża Jana Pawła II wygłoszone w siedzibie UNESCO w Paryżu dnia 2 czerwca 1980 r., pkt. 14. Zob. także Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2005, s. 5 i nn.

może się rozwijać, gdy są respektowane prawa i wolności człowieka. Zachodzi potrzeba podejmowania funkcjonalnych i operatywnych działań na rzecz bezpieczeństwa. Kwestię tą należy odnosić również do sfery kultury, która umożliwia zachowanie „wolności intelektualnej” nawet w obliczu fizycznego zniewolenia.

Konwencja wprowadziła dwutorowy mechanizm ochronny: na forum międzynarodowym i krajowym. Państwa – sygnatariusze powinny z przyjętych zobowiązań wywiązywać się najpierw w ramach środków przewidzianych przez prawo wewnętrzne. Wsparcie międzynarodowe udzielane jest „w razie konieczności” („*where appropriate*”) [art. 4]. W ten sposób mobilizuje się do działań na gruncie krajowym, uczy odpowiedzialności oraz poszanowania suwerenności innych państw⁹. Nasuwa się wniosek, że postanowienia konwencyjne powinny znajdować odzwierciedlenie w przepisach prawa wewnętrznego, doborze właściwej kadry, działaniach organizacyjno-strukturalnych. Piszac o „strukturze” należy uwypuklić znaczenie właściwie pojętej instytucjonalizacji oraz podziału kompetencji między organami ochrony zabytków¹⁰.

Omawiany akt prawny jest prawnomiędzynarodowym instrumentem ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Wyznacza standardy, które powinny zostać skorelowane z działaniami na gruncie krajowym. Należy zaznaczyć, iż w nazwie Konwencji użyto spójnika „i”, co wskazuje, że w programach strategicznych na rzecz ochrony zabytków nie można abstrahować od ich otoczenia w formie naturalnej lub zaprojektowanej zieleni, siedlisk roślin i zwierząt oraz formacji geologicznych. Litostratygrafia stanowi bowiem „kronikę”, na podstawie której można poznać dzieje planety Ziemi. Należy postulować, aby w ochronie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego nie pomijać dziedzictwa geologicznego, gdyż łącznie tworzą środowisko życia człowieka.

Od momentu przyjęcia analizowanego aktu prawnego zintensyfikowały się nowe zjawiska, które generują zagrożenia wymagające zaangażowania oraz współpracy transgranicznej. Na podstawie art. 11 ust. 4 dobra „zagrożone poważnym i ściśle określonym niebezpieczeństwem” („*threatened by serious and specific dangers*”) wpisuje się na „Listę Dziedzictwa Światowego w Niebezpieczeństwie” (*World Heritage in Danger*). Wśród okoliczności spełniających powyższe przesłanki można wskazać, np. ekspansję

⁹ R. Kwiecień, *Suwerenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2004, s. 11 i nn.; W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 186 i nn. Zob. także J.H. Jackson, *Sovereignty-Modern: A New Approach to an Outdated Concept*, „The American Journal of International Law” 2003, Vol. 97, No. 4, s. 782-802; W.P. Nagan, A.M. Haddad, *Sovereignty in Theory and Practice*, „San Diego International Law Journal” 2012, Vol. 13, Issue 2, s. 429-519.

¹⁰ Por. I. Niżnik-Dobosz, *Wybrane zagadnienia ustroju i organizacji organów ochrony zabytków (służby ochrony zabytków)*, [w:] W. Szafranski, K. Zalańska (red.), *Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki*, t. III, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009, s. 173-188.

urbanistyki, anomalie pogodowe, klęski żywiołowe, konflikty zbrojne. Wyrządzenie szkody lub zniszczenie dobra należącego do dziedzictwa kulturalnego lub naturalnego danego państwa można uznać za „zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów świata” (*„harmful impoverishment of the heritage of all the nations of the world”*)¹¹.

Przeobrażenia terrorystycznego *modus operandi* sprawiają, że coraz częściej dochodzi do ataków wymierzonych w dobra kultury. Przykładowo w 2015 i 2017 roku terroryści z Państwa Islamskiego (*Islamic State of Iraq and the Sham* – ISIS) za cel obrali zabytki w Palmyrze, które wchodzą w skład światowego dziedzictwa ludzkości. Multiplikacja stosunków międzynarodowych powoduje, iż pojawiają się podmioty pozapaństwowe (*non-state actor*)¹² o coraz większej sile oddziaływania. Terroryści dążą do zniweczenia ładu, praw człowieka oraz aksjologii będącej fundamentem prawa międzynarodowego¹³. W świetle powyższego znaczenia nabierają wartości kolektywne, które powinny skłaniać do retrospekcji dziedzictwa kulturowego w celu wydobycia ekstraktu, który jednoczy ludzi nie tylko w obliczu zagrożeń.

Rzetelnie weryfikowanie sytuacji ma na celu odróżnianie zagadnień o kluczowym znaczeniu od dyskursu ideologicznego skutkującego radykalnymi postawami społecznymi oraz partykularnym redefiniowaniem pojęć. Ochrona prawna dziedzictwa kulturowego polega nie tylko na kondensacji historii czy mechanicznym odtwarzaniu, lecz poprzez aksjologię na angażowaniu w celu pielęgnowania i pogłębiania przestrzeni „żywej” pamięci, która sprawia, iż człowiek jest nie tylko kreatorem, ale i kustoszem dziedzictwa. W rezultacie ochrona nie jest ograniczona dyferencjałem form.

Nośnikiem wiedzy i informacji są materiały biblioteczne¹⁴ oraz archiwalia¹⁵. Na kartach książek utrwalono ludzkie losy, przemiany ustrojowe, społeczne, gospodarcze, kulturowe. W 1992 roku organizacja UNESCO rozpoczęła realizację programu „Pamięć Świata” (*Memory of the World International Register*)¹⁶. Na Listę „Pamięć Świata” wpisywane są najcenniejsze zabytki i dokumenty dziedzictwa piśmienniczego ludzkości utrwalone na tradycyjnych (np. iluminowane kodeksy, pergaminowe manuskrypty, lekcjonarze, ręcznie haftowane tkaniny z inskrypcjami), jak i na nowocześniejszych

¹¹ Preambuła Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego podpisanej dnia 16 listopada 1972 roku w Paryżu.

¹² K. Mastorodimos, *Armed Non-State Actors in International Humanitarian and Human Rights Law. Foundation and Framework of Obligations, and Rules on Accountability*, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York 2016, s. 9 i nn.

¹³ Szerz. S. Kowalska, *Prawa człowieka a terror i terroryzm*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2008, s. 7 i nn.

¹⁴ Definicja legalna „materiału bibliotecznego” w prawie polskim: art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 1997 r., Nr 85, poz. 539 z późn. zm.).

¹⁵ W Polsce obowiązuje w tym zakresie ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 1983 r., Nr 38, poz. 173 z późn. zm.).

¹⁶ Pierwszych wpisów na Listę „Pamięć Świata” dokonano pięć lat po uruchomieniu programu.

nośnikach informacji (np. fotografie, filmy, nagrania dźwiękowe). Dziedzictwo piśmiennicze Polski reprezentuje, np. dzieło Mikołaja Kopernika „O obrotach sfer niebieskich” („*De revolutionibus orbium coelestium*”) [1999 r.¹⁷]; Kodeks supraski („*Codex Suprasliensis*”) [wpis transgraniczny w 2007 r. wspólnie z Rosją i Słowenią]; Księga henrykowska („*Liber fundationis claustrae sanctae Mariae Virginis in Heinrichow*”) [2015 r.]; akt konfederacji warszawskiej o gwarancji wolności sumienia i wyznania uchwalony na Sejmie konwokacyjnym w dniu 28 stycznia 1573 r. [2003 r.]; materiały archiwalne i dokumenty Komisji Edukacji Narodowej (Komisja nad Edukacją Młodzi Szlacheckiej Dozór Mająca) [2007 r.]; dzieła muzyczno-kompozytorskie Fryderyka Chopina [1999 r.]; archiwalia i dokumenty polskiego wywiadu radiowego z okresu Bitwy Warszawskiej 1920 roku [2017 r.]; archiwum Getta Warszawskiego (archiwum dr Emanuela Ringelbluma) [1999 r.]; archiwum Biura Odbudowy Stolicy [2011 r.]; archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu z lat 1946-2000 [2009 r.]; 21 postulatów z 17 sierpnia 1980 wraz z kolekcją „Narodziny Solidarności” [2003 r.]¹⁸. Jak można zauważyć na Listę wpisano również obiekty, które są splecione z historią innych państw i narodów. Stąd wniossek, iż w ochronie dziedzictwa kulturowego należy niwelować bariery zarówno fizyczne, jak i mentalne.

Pod wpływem dynamicznego rozwoju technologicznego w aktach z zakresu prawa międzynarodowego uwzględniono zapisy o dziedzictwie cyfrowym. W Zaleceniu UNESCO przyjętym w 2015 r. wskazano, iż *dokument* to także „obiekt zawierający treść informacyjną w postaci analogowej lub cyfrowej oraz nośnik tej treści”¹⁹. Nie ulega wątpliwości, że dziedzictwo dokumentacyjne zarówno w postaci tradycyjnej jak i cyfrowej jest ważnym źródłem informacji, progresu społecznego oraz środkiem dla zrozumienia historii jednostkowej, jak i historii zbiorowości. Informacja zawierająca komponent aksjologiczno-kulturowy wspiera proces formowania tożsamości. Omawiany dokument posługuje się pojęciem „instytucja pamięci”, które odnoszone jest nie tylko do archiwów, bibliotek, muzeów, ale także do innych instytucji kultury oraz organizacji zajmujących się ochroną dziedzictwa dokumentacyjnego, np. instytucji naukowo-badawczych, placówek oświatowych. W Zaleceniu położono nacisk na zintensyfikowanie działań krajowych z programem „Pamięć Świata” UNESCO

¹⁷ W nawiasie kwadratowym data wpisu na Listę „Pamięć Świata”.

¹⁸ S. Kowalska, *Wkład Polaków w kreację Listy „Pamięć Świata” UNESCO. Prawne aspekty ochrony ogólnoludzkiego dziedzictwa piśmienniczego*, [w:] S. Kowalska (red.), *Stosunki międzynarodowe i wkład Polaków w dziedzictwo kulturowe*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2014, s. 129-147.

¹⁹ Zalecenie w sprawie zachowania i dostępu do dziedzictwa dokumentacyjnego, w tym dziedzictwa cyfrowego przyjęte przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury podczas 38 sesji w Paryżu, która odbyła się w dniach 3-18 listopada 2015 r.

(pkt. 5.6)²⁰, który w skali globalnej został dedykowany ochronie dziedzictwa piśmienicznego i dokumentacyjnego. Ochrona dziedzictwa obejmuje także skoordynowane przedsięwzięcia na rzecz zachowania, udostępniania oraz zarządzania dokumentami w formacie cyfrowym.

Obecnie jedną z najbardziej rozpowszechnionych metod archiwizacji i transpozycji materiałów bibliotecznych jest digitalizacja. Odwołanie do digitalizacji w kontekście materiałów bibliotecznych znajduje się w art. 7 umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Serbii o współpracy w dziedzinie kultury, edukacji i nauki przyjętej w Belgradzie dnia 24 października 2013 r.²¹ Z kolei w programie współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Macedonii na lata 2015-2018²² użyto perspektywicznego sformułowania „nowoczesne technologie” (art. 6), co oznacza, że państwa – sygnatariusze zamierzają podejmować działania na rzecz ochrony dziedzictwa adekwatnie do nowych pojawiających się osiągnięć technologicznych. Informacje elektroniczne (cyfrowe) oraz urządzenia służące do ich odczytu mogą być jednak po stosunkowo krótkim czasie niezdatne do użycia²³. Zużywalność *corpus mechanicum* skłania inżynierów do poszukiwania trwalszych i wydajniejszych nośników zapisu danych. Oprócz podatności na mechaniczne uszkodzenia, oddziaływania czynników wewnętrznych jak i zewnętrznych²⁴, konserwacja oryginalnego kodu źródłowego lub próba odzyskania informacji wiąże się z wieloma kwestiami prawnymi, organizacyjnymi oraz technicznymi (np. przetwarzanie i zwielokrotnianie danych, indeksacja, downloading, konserwacja zasobów cyfrowych, zapotrzebowanie na wykwalifikowaną kadre). Digitalizacja powin-

²⁰ Na rolę współpracy Komitetu Narodowego z organizacją UNESCO wskazano przykładowo w art. 12 programu wykonawczego między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Armenii w dziedzinie kultury, nauki i edukacji na lata 2011-2013 podpisanym w Erewaniu dnia 28 lipca 2011 r. (M.P. z 2011 r., Nr 81, poz. 814). Zob. szerz. K. Stasiak, W. Sz. Staszewski, A. Szarek-Zwijacz, *Stosunki polsko-armeńskie. Wybór dokumentów z wprowadzeniem*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2017.

²¹ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Serbii o współpracy w dziedzinie kultury, edukacji i nauki podpisana w Belgradzie dnia 24 października 2013 r. (Dz. U. z 2014 r., poz. 1385).

²² Program współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Macedonii na lata 2015-2018 podpisany w Skopje dnia 26 sierpnia 2015 r. (M.P. z 2015 r., poz. 1034).

²³ Zob., np. pkt. 6 Komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów: *i2010: biblioteki cyfrowe* [SEC (2005) 1194] [SEC (2005) 1195] [COM (2005) 0465].

²⁴ D. Wańka, *Mikrofilmowanie jako forma zabezpieczania archiwaliów i zbiorów bibliotecznych. Wady i zalety na tle nowoczesnych technologii cyfrowych*, [w:] S. Kowalska (red.), *Wybrane aspekty ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2010, s. 239-254.

na zostać każdorazowo poprzedzona sprawdzeniem statusu prawnoautorskiego, co nie zawsze jest łatwe szczególnie w przypadku utworów osieroconych (*Orphan Works*)²⁵.

Dostęp do cyfrowych zasobów nauki i sztuki umożliwia na przykład „Europeana”²⁶, która cechuje się interoperacyjnością. W zbiorach „Europeany” można zapoznać się z dobrami kultury z wielu europejskich archiwów, bibliotek, muzeów, galerii sztuki. W zbiorach „Europeany” znajduje się 51 180 619 książek, dzieł sztuki, nagrań, filmów; 1 286 253 grafik, rysunków i obrazów oraz innych utworów artystycznych; 1 302 653 fotografii; 334 521 partytur, śpiewników, nagrań oraz dóbr kultury z zakresu europejskiego dziedzictwa muzycznego; 457 170 map, tabel, wykresów oraz innych zbiorów kartograficznych²⁷. „Europeana” odgrywa istotną rolę edukacyjną i kulturotwórczą. Ułatwia kwerendę naukową, a osobom niepełnosprawnym obcowanie z dobrami kultury oraz dziełami sztuki. Działania podejmowane w tym kierunku wymagają przystępnego interfejsu, zapewniania długoterminowej stabilności efektów procesu digitalizacji, harmonizacji prawa autorskiego i praw pokrewnych²⁸. Polska Biblioteka Narodowa w projekcie *The European Library* (TEL) uczestniczy od 2007 roku. Ówczesnie wsparła także portal TEL – „Europeany”, za pomocą której udostępniane są zbiory z bibliotek narodowych krajów europejskich.

Książki, wydawnictwa ciągłe i inne obiekty ze zbiorów Biblioteki Narodowej oraz polskich instytucji kultury udostępnia „Polona”, która jest funkcjonalnym serwisem internetowym. W październiku 2017 roku liczba dzieł on-line w formacie cyfrowym przekroczyła dwa miliony. Za pomocą „Polony” udostępniane są również zbiory o szczególnym znaczeniu dla narodowego dziedzictwa kulturowego. Powyższemu celowi służy „Patrimonium”, które udostępnia zdigitalizowane materiały biblioteczne i dobra kultury instytucji wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego²⁹ –

²⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 299 z dnia 27 października 2012 r.).

²⁶ Konkluzje Rady w sprawie roli europejskiej biblioteki cyfrowej Europeana w zakresie dostępu cyfrowego do europejskiego dziedzictwa kulturowego oraz widoczności i wykorzystywania tego dziedzictwa („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C 212 z dnia 14 czerwca 2016 r.).

²⁷ Dane udostępnione przez „Europeany”. Stan na dzień: 2018-01-16.

²⁸ W Polsce zastosowanie do tej problematyki znajduje ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 1994 r., Nr 24, poz. 83 z późn. zm.) wraz z aktami wykonawczymi. Zob. także dyrektywę 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym („Dziennik Urzędowy Unii Wspólnot Europejskich” L 167 z dnia 22 czerwca 2001 r.).

²⁹ Status prawny Biblioteki Narodowej i Biblioteki Jagiellońskiej w omawianym zakresie reguluje rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz. U. z 2012 r., poz. 797). Na podstawie § 1 rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 września 2016 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz. U. z 2016 r., poz. 1548) do załącznika, w którym wymienione

Biblioteki Narodowej i Biblioteki Jagiellońskiej. Do digitalizacji zakwalifikowano także zbiory udostępniane na szczególnych zasadach, np. dawne rękopisy (np. mapy, rękopisy muzyczne); druki przed 1801 r.; fotografie i druki ulotne datowane przed 1946 r. Projekt „Patrimonium” jest współfinansowany z funduszy unijnych.

Na rolę platform cyfrowych w popularyzowaniu i krzewieniu wiedzy o dziedzictwie kulturowym wskazano w programie współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej z 2017 roku³⁰. W art. 10 ust. 2 wymieniono w tym kontekście platformę AHICE – Art Historian Information from Central Europe. Obecnie wskazuje się na potrzebę wdrażania transnarodowych projektów realizowanych za pomocą technologii cyfrowych.

Dla ochrony dziedzictwa istotne są archiwalia. W tradycyjnym ujęciu materiałem archiwalnym są dokumenty, korespondencja, fotografie, nagrania oraz inne nośniki informacji o wartości historycznej będące świadectwem działalności państwa, organów samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, przeobrażeń w życiu jednostkowym i społecznym³¹. Archiwa realizują program digitalizacji dokumentów mających znaczenie dla ochrony dziedzictwa piśmienniczego. Przykładowo w serwisie „Szukajwarchiwach.pl” znajduje się obecnie ponad 27 mln cyfrowych kopii dokumentów z archiwów państwowych oraz innych instytucji pamięci. Serwis administrowany jest przez Narodowe Archiwum Cyfrowe, które rocznie przeprowadza digitalizację 2 milionów obiektów, np. dawnych dokumentów aktowych, materiałów ikonograficznych, fotografii, filmów, nagrań dźwiękowych. Działania w zakresie digitalizacji archiwaliów stanowią formę zachowywania i kultywowania pamięci. Złożoną kwestią jest status archiwów internetowych. Z analizy skargi Szymon Węgrzynowski i Tadeusz Smolczewski przeciwko Polsce³² rozpatrzonej przez Europejski Trybunał Praw Człowieka wyłania się obawa, iż usuwanie lub modyfikowanie treści publikacji

są biblioteki wchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego dodano zbiory Biblioteki Elbląskiej im. Cypriana Norwida w Elblągu, Biblioteki Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Biblioteki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Witolda Gombrowicza w Kielcach. Z kolei na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2017 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1439 z późn. zm.) uwzględniono Bibliotekę Śląską w Katowicach oraz Centralną Bibliotekę Rolniczą im. Michała Oczapowskiego w Warszawie.

³⁰ Program współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej na lata 2017-2021 podpisany w Gdyni dnia 1 czerwca 2017 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1432 z późn. zm.).

³¹ Szerzej definicja „materiału archiwalnego”: art. 1 ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 1983 r., Nr 38, poz. 173 z późn. zm.).

³² Skarga Szymon Węgrzynowski i Tadeusz Smolczewski v. Polska, 2013 r., nr 33846/07. Zob. także skargę PETA (People for the Ethical Treatment of Animals) v. Niemcy, 2013 r., nr 43481/09.

elektronicznych, do których dostęp jest otwarty (*Open Access*³³) może pociągać ze sobą skutki, które w gruncie rzeczy nie będą czynnościami technicznymi, lecz „poprawianiem” historii. Należy wystrzegać się zniekształcania faktów historycznych.

Powyzsza kwestia jest tak ważna, iż w programie współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej³⁴ w art. 11 umieszczono zapis o polityce pamięci. Państwa – strony zobowiązały się do wspierania działań mających na celu zapewnianie prezentowania ekspozycji „Więźniowie z Czech w KL Auschwitz” oraz współpracy Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu i Państwowego Muzeum na Majdanku z Miejscem Pamięci w Terezynie (Památník Terezín). W październiku 2017 roku ponad 50 osób uczestniczyło w seminarium „Auschwitz – historia i edukacja” zorganizowanego wspólnie ze stroną czeską. Seminarium odbywało się na terenie Auschwitz – Birkenau byłym niemieckim nazistowskim obozie koncentracyjnym i zagłady, a druga część w Miejscu Pamięci w Terezynie, gdzie w czasie wojny znajdowało się Getto Theresienstadt (Konzentrationslager Theresienstadt). Uczestnicy nauczyciele polscy i czescy mogli zapoznać się z działalnością Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście. Na podstawie programu państwa – sygnatariusze poparły także inicjatywę uczczenia odzyskania niepodległości przez oba kraje, której 100-letnia rocznica obchodzona jest w 2018 roku. Instytut Polski w Pradze wdrożył realizację projektu „Świętujemy razem – polskie i czeskie stulecie”, które ma łączyć państwa i mieszkańców. W obydwóch krajach w związku z jubileuszem odbywa się wiele wydarzeń kulturalnych, edukacyjnych, prelekcji oraz wykładów. Różnorodność kulturowa stanowi źródło kreatywności, rozwoju wspólnego dziedzictwa oraz identyfikacji społecznej w oparciu o ponadczasowe wartości.

W umowach międzynarodowych podkreśla się rolę współpracy muzeów, teatrów, filharmonii, szkół artystycznych, uczelni wyższych, sektora audiowizualnego i kinematograficznego, tłumaczy literatury, naukowców, twórców, folklorystów, etc. Szczegółowe regulacje dotyczące współpracy kulturalnej i jej form określane są między zainteresowanymi instytucjami państw – sygnatariuszy³⁵. W programie Ministra

³³ Por. M.W. Carroll, *The Movement for Open Access Law*, „Lewis & Clark Law Review” 2006, Vol. 10, No. 4, s. 741-760.

³⁴ Program współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej na lata 2017-2021 podpisany w Gdyni dnia 1 czerwca 2017 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1432 z późn. zm.).

³⁵ Przykładowo art. 6 ust. 2 umowy ramowej między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Królestwa Arabii Saudyjskiej o współpracy w dziedzinie gospodarki, handlu, inwestycji, techniki, kultury, turystyki, młodzieży i sportu podpisanej w Rijadzie dnia 11 października 2003 r. (Dz. U. z 2004 r., Nr 244, poz. 2447) stanowi: „Umawiające się Strony będą wspierać współpracę w dziedzinie kultury, turystyki, młodzieży i sportu między właściwymi instytucjami i władzami obu Państw” („*The Contracting Parties shall encourage co-operation in the fields of culture, tourism, youth and sports between the competent*

Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej i Ministerstwa Kultury Republiki Macedonii podpisanym dnia 26 sierpnia 2015 r.³⁶ stanowi się o współpracy Muzeum Sztuki w Łodzi z Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Skopje (art. 8 ust. 3). Innym przykładem jest program współpracy kulturalnej i edukacyjnej Polski i Argentyny przyjęty w dniu 22 kwietnia 2005 r.³⁷, w którym wskazano na współpracę między Fundación Argentina w Warszawie a Asociación Cultural Argentino-Polaca w Buenos Aires (art. 18); Biblioteką Narodową w Warszawie a Biblioteką Narodową w Buenos Aires, które mają podejmować wspólne działania z Biblioteką Ignacego Domeyki w Republice Argentyńskiej (art. 22); Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych w Polsce i Archiwum Głównym Narodu Republiki Argentyńskiej (art. 32); Stowarzyszeniem Architektów Polskich (SARP) oraz Głównym Stowarzyszeniem Architektów (Sociedad Central de Arquitectos – SCA) w Republice Argentyńskiej (art. 33). Natomiast w umowie między Rządem Rzeczypospolitej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o współpracy kulturalnej sporządzonej w Bonn dnia 14 lipca 1997 r.³⁸ wymieniono instytucje, między którymi prowadzona jest działalność kulturalna: a) po stronie polskiej: Instytut Polski w Düsseldorfie, Instytut Polski w Berlinie, Instytut Polski w Lipsku, a po stronie niemieckiej: b) Goethe-Institut w Warszawie i Krakowie, Przedstawicielstwo Niemieckiej Centrali Wymiany Akademickiej w Warszawie (DAAD) [art. 17 ust. 2]. W programach strategicznych powinno uwzględnić się uwarunkowania regionalne, a działania wdrażać w duchu poszanowania pluralizmu kulturowego.

Dialog międzykulturowy ułatwia rozpatrywanie spraw, które dotyczą przeszłości nierzadko trudnej i skomplikowanej, np. restytucji dóbr kultury³⁹. Ustalanie proveniencji i stosunków własnościowych zabytków może być trudne i czasochłonne.

institutions and authorities of the two States”). Przywołana umowa międzynarodowa została zawarta na okres roku. Brak wypowiedzenia w drodze notyfikacji powoduje automatyczne przedłużenie na kolejny rok (art. 9 ust. 2).

³⁶ Program współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Macedonii na lata 2015-2018 podpisany w Skopje dnia 26 sierpnia 2015 r. (M.P. z 2015 r., poz. 1034).

³⁷ Program współpracy kulturalnej i edukacyjnej między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Argentyńskiej na lata 2005-2008 podpisany w Warszawie dnia 22 kwietnia 2005 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 30, poz. 198). Umowa została zawarta do dnia 31 grudnia 2008 r. Na podstawie art. 45 obowiązywanie będzie automatycznie przedłużane do podpisania kolejnego programu w tym zakresie, chyba że jedna ze stron wypowie umowę w drodze notyfikacji.

³⁸ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o współpracy kulturalnej sporządzona w Bonn dnia 14 lipca 1997 r. (Dz. U. z 1999 r., Nr 39, poz. 379). Powyższa umowa została zawarta na okres pięciu lat z automatycznym przedłużaniem na dalsze pięcioletnie okresy, jeżeli nie zostanie wypowiedziana poprzez notyfikację (art. 22).

³⁹ Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2017 r., poz. 1086 z późn. zm.) weszła w życie dnia 20 czerwca 2017 roku.

W zakresie zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury w umowach następuje ewokacja do prawa krajowego oraz konwencji międzynarodowych. Zapisy w tym zakresie można odnaleźć, np. w umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Królestwa Marokańskiego o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i edukacji podpisanej w Warszawie dnia 7 kwietnia 2004 r.⁴⁰ [art. 4]; umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej o współpracy w dziedzinie nauki, edukacji i kultury przyjętej w Pjongjang dnia 17 czerwca 2015 r.⁴¹ [art. 4]; programie realizacji umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Rumunii o współpracy w zakresie nauki, szkolnictwa i kultury podpisanym w Warszawie dnia 20 grudnia 2017 r.⁴² [art. 19]. Na procedury restytucyjne może wpływać wiele czynników: „racja stanu”, „interes państwa”, sytuacja geopolityczna, zaszczości historyczne.

W świetle powyższego można postawić postulat, aby programy ochronne dopełniać strategią etyczną zawartą i kodowaną aksjologią dziedzictwa. Władza i polityka jest przestrzenią artykułowania, oddziaływania różnych relacji historycznych i współczesnych, a także symboli i mitów składających się na obraz danej społeczności, jej sposób rozumowania, dążenia oraz priorytety. Należy zważyć, iż określenie „ideologia” może okazać się „pułapką” myślową. Teoria w polityce jest pojęciem wielokontekstowym. To, co jest odbierane jako „oczywiste”, po głębszej analizie może okazać się sprzeczne z powszechnie akceptowanymi wartościami. Pogłębianie procesu globalizacji⁴³, makdonaldyzacja życia powoduje dywersyfikację społeczną, zanikają granice, ludzi nie łączy już

⁴⁰ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Królestwa Marokańskiego o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i edukacji podpisana w Warszawie dnia 7 kwietnia 2004 r. (Dz. U. z 2014 r., poz. 165). Okres obowiązywania określono na 5 lat. Brak wypowiedzenia przez pisemne powiadomienie drugiego państwa – sygnatariusza powoduje automatyczne przedłużenie na kolejny pięcioletni okres (art. 17).

⁴¹ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej o współpracy w dziedzinie nauki, edukacji i kultury podpisana w Pjongjang dnia 17 czerwca 2015 r. (M.P. z 2015 r., poz. 1262). Umowa zawarta na pięć lat. W przypadku braku wypowiedzenia poprzez notyfikację nastąpi automatyczne przedłużenie na następny pięcioletni okres (art. 13 ust. 1).

⁴² Program realizacji umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Rumunii o współpracy w zakresie nauki, szkolnictwa i kultury podpisany w Warszawie dnia 20 grudnia 2017 r. (Dz. U. z 2018 r., poz. 185). Powyższy program wszedł w życie w dniu podpisania i będzie obowiązywał przez okres 5 lat (art. 46 ust. 1).

⁴³ Z. Bauman, *Globalizacja*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000; S.D. Garai, *Globalization and Contemporary Society: A Sociological Analysis*, „International Research Journal of Interdisciplinary & Multidisciplinary Studies” 2015, Vol. 1, Issue 6, s. 113-118; J. Stiglitz, *Globalization and the Economic Role of the State in the New Millennium*, „Industrial and Corporate Change” 2003, Vol. 12, Issue 1, s. 3-26.

to, co niegdyś naszych przodków – „ojcowizna”, wspólne dzieje czy tradycja. Argumenty nacechowane postawą humanistyczną „zderzają się” coraz częściej z ekonomią, bilansem strat i zysków zamiast kierowania się dobrem jednostki. Trafne jest spostrzeżenie prof. Szymona Wróbla, iż następuje reterytorializowanie ekonomii, a eksterytorializowanie wspólnoty⁴⁴. Należy zatem poszukiwać aksjomatów niedoraźnych, rekonstruować i budować relacje międzyludzkie w oparciu o trwałe fundamenty.

Aksjologia dziedzictwa odwołuje się do tego, co ludzi łączy mimo różnych warunków historycznych lub geograficznych. Dziedzictwo zespala stosunki między państwami oraz relacje interpersonalne. Należy jednak zaznaczyć, że nie zawsze pamięta się o dziedzictwie genetycznym, które jest nie tylko zapisaną strukturą biologiczną, ale i spoiwem międzygeneracyjnym, świadectwem istnienia.

Do odczytywania dziedzictwa materialnego i formowania tożsamości niezbędny jest niematerialny komponent, który przenika warstwę substancjalną zabytków. Wykryształowanie pojęcia niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzedziły działania na rzecz ochrony kultury ludowej i folkloru⁴⁵. Pierwszym prawnie wiążącym aktem prawa międzynarodowego w tej materii jest *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*⁴⁶. Według art. 2 ust. 1 Konwencji „niematerialne dziedzictwo kulturowe” obejmuje „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową”⁴⁷. Podejmowane działania powinny być zgodne z instrumentami międzynarodowej ochrony praw człowieka (art. 2 ust. 1 *in fine*). Istota dziedzictwa niematerialnego ukryta jest często w palecie barw, tradycji tkackiej, tańcach i folklorze ludowym, baśniach, obrzędach, tradycyjnej wiedzy przekazywanej z pokolenia na pokolenie, rękodzielnictwie ludowym oraz rzemiośle artystycznym. Należy podkreślić, iż w ochronie *intangible cultural heritage* szczególna rola przypada ludom autochtonicznym, które są depozytariuszami lokalnej wiedzy, tradycji i umiejętności. Na świecie występują regiony, w których tajniki danego rzemiosła, tradycji znają już nieliczne osoby w podeszłym wieku, np. w Chinach – opowieści ludu Hezhen, technika budowania wodoszczelnych przedziałów w statkach, wznoszenia drewnianych mostów łukowych, które konsolidują

⁴⁴ Sz. Wróbel, *Rekonstrukcje*, [w:] P. Dybel, Sz. Wróbel, *Granice polityczności. Od polityki emancypacji do polityki życia*, Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja „Aletheia”, Warszawa 2008, s. 205 – wywody sformułowane w kontekście poglądów Manuela Castellsa.

⁴⁵ Zob. szerz. A. Przyborowska-Klimczak, *Międzynarodowa ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2005, Vol. III, s. 5-21.

⁴⁶ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego podpisana w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018).

⁴⁷ Zagadnienia terminologiczne w kontekście powyższego aktu multilateralnego: H. Jodełka-Schreiber, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: idea, prawo, praktyka*, [w:] W. Szafranski, K. Zalasinska (red.), *Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego*, t. III, op. cit., s. 115-119.

lokalną społeczność⁴⁸. Nośnikiem dziedzictwa niematerialnego i wartości jest język⁴⁹. Ochrona gwary i dialektów powstrzymuje marginalizację oraz zanikanie języków rodzimych. Organizacja UNESCO wdraża wiele działań i programów na rzecz ratowania zagrożonych języków. Działania w tym zakresie powinny być intensyfikowane na płaszczyźnie międzynarodowej, krajowej i regionalnej⁵⁰.

Pierwsze nominacje do Krajowej Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego ogłoszono w 2014 roku⁵¹. Obecnie wśród wpisów znajduje się, np. gwara warmińska jako środek przekazu tradycji ustnych, język esperanto – nośnik kultury esperanckiej, bartnictwo – wiedza opierająca się na harmonijnym współistnieniu człowieka z przyrodą, tradycje flisackie Ulanowa, tradycja świątecznego szopkarstwa w Krakowie, procesja Bożego Ciała miasta Łowicza, polskie tańce narodowe (polonez, krakowiak, kujawiak, mazur, oberek), muzyczne tradycje dudziarskie w Wielkopolsce, ręczne hafciarstwo kaszubskie szkoły żukowskiej, tradycje ręcznego wytwarzania koronki koniakowskiej, zabawkarstwo żywiecko-suskie – dziedzictwo kulturowe i czynnik kształtujący regionalną tożsamość, rusznikarstwo historyczne oraz artystyczne Śląska Cieszyńskiego. Krajowe rejestry niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny być na bieżąco aktualizowane i monitorowane. Zjawiska kulturowe z krajowej listy mogą być przedstawiane jako kandydatury do wpisu na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości (*Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*)⁵².

W Opinii Europejskiego Komitetu Regionów „Ku zintegrowanemu podejściu do dziedzictwa kulturowego w Europie”⁵³ podkreślono, że wartości *cultural heritage* stanowią źródło spójności i kreatywności społecznej, która uzewnętrznia się także w gospodarce. W tym zakresie należy wspierać tworzenie przyjaznych przestrzeni (*placemaking*),

⁴⁸ S. Kowalska, *Safeguarding China's Intangible Cultural Heritage. Selected International Law Regulations*, „The Lawyer Quarterly. International Journal for Legal Research” 2016, Vol. 6, No. 3, s. 177-178.

⁴⁹ A. Przyborowska-Klimczak, *Rozwój ochrony dziedzictwa kulturalnego w prawie międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*, op. cit., s. 160.

⁵⁰ Zob. rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 11 września 2013 r. w sprawie języków europejskich zagrożonych wymarciem oraz różnorodności językowej w Unii Europejskiej [2013/2007 (INI)] („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C 93 z dnia 9 marca 2016 r.).

⁵¹ A.W. Brzezińska, *W pięciolecie ratyfikacji przez Polskę Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 2016, t. LV, s. 14.

⁵² Podstawa prawna: art. 16 Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego podpisanej w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018). Natomiast dla dóbr i zjawisk kulturowych wymagających niezwłocznych działań ochronnych wdrożono *List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding* (art. 17).

⁵³ Opinia Europejskiego Komitetu Regionów, *Ku zintegrowanemu podejściu do dziedzictwa kulturowego w Europie*, Bruksela, 16 kwietnia 2015 r. („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C 195 z dnia 12 czerwca 2015 r.).

nowych miejsc pracy w sektorze kultury oraz klimatu do podejmowania kolejnych przedsięwzięć na rzecz zachowywania wspólnego dziedzictwa.

W związku z tym wyłania się potrzeba włączenia i aktywizowania w działalność kulturalną w większym stopniu dzieci i młodzież, osoby niepełnoprawne, starsze. Istotne jest, aby obywatele państw członkowskich mieli zapewnioną faktyczną możliwość uczestniczenia w procesie decyzyjnym dotyczącym kultury. Proces podejmowania decyzji powinien odznaczać się transparentnością oraz wieloaspektowością (*Multi – Level Democracy – MLD*). W dokumencie Komisji Europejskiej, Wspólnym Komunikacie do Parlamentu Europejskiego i Rady⁵⁴ wskazano, że różnorodność kulturową można promować poprzez międzynarodowe stosunki w sferze kultury. W tym celu należy rozwijać dyplomację kulturalną na rzecz synergicznej korelacji działań i strategii.

Aksjologia dziedzictwa kulturowego pozwala wznieść się ponad literalne granice, nawiązywać i prowadzić współpracę między krajami wywodzącymi się z odmiennych kręgów cywilizacyjno-kulturowych. Umowa międzynarodowa jest środkiem za pomocą, którego dialog międzykulturowy można przetransponować z postulatu w wymiar praktyczny, który będzie blisko człowieka.

Akty prawne, dokumenty

- D y r e k t y w a 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym („Dziennik Urzędowy Unii Wspólnot Europejskich” L 167 z dnia 22 czerwca 2001 r.).
- D y r e k t y w a Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 299 z dnia 27 października 2012 r.).
- E u r o p e j s k i Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu, skarga Szymon Węgrzynowski i Tadeusz Smolczewski v. Polska, 2013 r., nr 33846/07.
- E u r o p e j s k i Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu, skarga PETA (People for the Ethical Treatment of Animals) v. Niemcy, 2013 r., nr 43481/09.
- K o m i s j a Europejska, Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady, *W stronę strategii UE w dziedzinie międzynarodowych stosunków kulturalnych*, Bruksela, dnia 8 czerwca 2016 r. [JOIN (2016) 029 final].
- K o m u n i k a t Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów: *i2010: biblioteki cyfrowe* [SEC (2005) 1194] [SEC (2005) 1195] [COM (2005) 0465].
- K o n k l u z j e Rady w sprawie roli europejskiej biblioteki cyfrowej Europeana w zakresie dostępu cyfrowego do europejskiego dziedzictwa kulturowego oraz widoczności i wykorzystywania tego dziedzictwa („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C 212 z dnia 14 czerwca 2016 r.).

⁵⁴ Komisja Europejska, Wspólny Komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady, *W stronę strategii UE w dziedzinie międzynarodowych stosunków kulturalnych*, Bruksela, dnia 8 czerwca 2016 r. [JOIN (2016) 029 final].

- K o n w e n c j a w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na siedemnastej Sesji (Dz. U. z 1976, Nr 32, poz. 190).
- K o n w e n c j a UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego podpisana w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. z 2011 r., Nr 172, poz. 1018).
- O p i n i a Europejskiego Komitetu Regionów, *Ku zintegrowanemu podejściu do dziedzictwa kulturowego w Europie*, Bruksela, 16 kwietnia 2015 r. („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C 195 z dnia 12 czerwca 2015 r.).
- P r o g r a m współpracy kulturalnej i edukacyjnej między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Argentynskiej na lata 2005-2008 podpisany w Warszawie dnia 22 kwietnia 2005 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 30, poz. 198).
- P r o g r a m wykonawczy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Armenii w dziedzinie kultury, nauki i edukacji na lata 2011-2013 podpisany w Erewaniu dnia 28 lipca 2011 r. (M.P. z 2011 r., Nr 81, poz. 814).
- P r o g r a m współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Macedonii na lata 2015-2018 podpisany w Skopje dnia 26 sierpnia 2015 r. (M.P. z 2015 r., poz. 1034).
- P r o g r a m współpracy między Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej a Ministerstwem Kultury Republiki Czeskiej na lata 2017-2021 podpisany w Gdyni dnia 1 czerwca 2017 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1432 z późn. zm.).
- P r o g r a m realizacji umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Rumunii o współpracy w zakresie nauki, szkolnictwa i kultury podpisany w Warszawie dnia 20 grudnia 2017 r. (Dz. U. z 2018 r., poz. 185).
- R e z o l u c j a Parlamentu Europejskiego z dnia 11 września 2013 r. w sprawie języków europejskich zagrożonych wymarciem oraz różnorodności językowej w Unii Europejskiej [2013/2007 (INI)] („Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C 93 z dnia 9 marca 2016 r.).
- R o z p o r z á d z e n i e Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz. U. z 2012 r., poz. 797).
- R o z p o r z á d z e n i e Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 września 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz. U. z 2016 r., poz. 1548).
- R o z p o r z á d z e n i e Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz. U. z 2017 r., poz. 1439 z późn. zm.).
- U m o w a między Rządem Rzeczypospolitej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o współpracy kulturalnej sporządzona w Bonn dnia 14 lipca 1997 r. (Dz. U. z 1999 r., Nr 39, poz. 379).
- U m o w a ramowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Królestwa Arabii Saudyjskiej o współpracy w dziedzinie gospodarki, handlu, inwestycji, techniki, kultury, turystyki, młodzieży i sportu podpisana w Rijadzie dnia 11 października 2003 r. (Dz. U. z 2004 r., Nr 244, poz. 2447).
- U m o w a między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Królestwa Marokańskiego o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i edukacji podpisana w Warszawie dnia 7 kwietnia 2004 r. (Dz. U. z 2014 r., poz. 165).
- U m o w a między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Serbii o współpracy w dziedzinie kultury, edukacji i nauki podpisana w Belgradzie dnia 24 października 2013 r. (Dz. U. z 2014 r., poz. 1385).

- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej o współpracy w dziedzinie nauki, edukacji i kultury podpisana w Pjongjang dnia 17 czerwca 2015 r. (M.P. z 2015 r., poz. 1262).
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 1983 r., Nr 38, poz. 173 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 1994 r., Nr 24, poz. 83 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 1997 r., Nr 85, poz. 539 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2017 r., poz. 1086 z późn. zm.).
- Zalecenie w sprawie zachowania i dostępu do dziedzictwa dokumentacyjnego, w tym dziedzictwa cyfrowego przyjęte przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury podczas 38 sesji w Paryżu, która odbyła się w dniach 3-18 listopada 2015 r.

Bibliografia

- Baumann Z., *Globalizacja*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2001.
- Brzezińska A.W., *W pięciolecie ratyfikacji przez Polskę Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 2016, t. LV.
- Carroll M.W., *The Movement for Open Access Law*, „Lewis & Clark Law Review” 2006, Vol. 10, No. 4.
- Cattaneo M., Trifoni J., *Cuda świata przyrody pod patronatem UNESCO*, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 2004.
- Cattaneo M., Trifoni J., *Najcenniejsze zabytki pod patronatem UNESCO*, Wydawnictwo „Arkady”, Warszawa 2004.
- Czapliński W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Gara S.D., *Globalization and Contemporary Society: A Sociological Analysis*, „International Research Journal of Interdisciplinary & Multidisciplinary Studies” 2015, Vol. 1, Issue 6.
- Jackson J.H., *Sovereignty-Modern: A New Approach to an Outdated Concept*, „The American Journal of International Law” 2003, Vol. 97, No. 4.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2005.
- Jodłk-Schreiber H., *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: idea, prawo, praktyka*, [w:] W. Szafrński, K. Zalańska (red.), *Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki*, t. III, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009.
- Kowalska S., *Prawa człowieka a terror i terroryzm*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2008.
- Kowalska S., *Wkład Polaków w kreację Listy „Pamięć Świata” UNESCO. Prawne aspekty ochrony ogólnoludzkiego dziedzictwa piśmienniczego*, [w:] S. Kowalska (red.), *Stosunki międzynarodowe i wkład Polaków w dziedzictwo kulturowe*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2014.

- K o w a l s k a S., *Safeguarding China's Intangible Cultural Heritage. Selected International Law Regulations*, „The Lawyer Quarterly. International Journal for Legal Research” 2016, Vol. 6, No. 3.
- K w i e c i e Ń R., *Suwerenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2004.
- M a s t o r o d i m o s K., *Armed Non-State Actors in International Humanitarian and Human Rights Law. Foundation and Framework of Obligations, and Rules on Accountability*, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York 2016.
- N a g a n W.P., Haddad A.M., *Sovereignty in Theory and Practice*, „San Diego International Law Journal” 2012, Vol. 13, Issue 2.
- N i ż n i k-Dobosz I., *Wybrane zagadnienia ustroju i organizacji organów ochrony zabytków (służby ochrony zabytków)*, [w:] W. Szafrński, K. Zalańska (red.), *Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki*, t. III, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009.
- P r z e m ó w i e n i e Papieża Jana Pawła II wygłoszone w siedzibie UNESCO w Paryżu dnia 2 czerwca 1980 r.
- P r z y b o r o w s k a-Klimczak A., *Międzynarodowa ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2005, Vol. III.
- P r z y b o r o w s k a-Klimczak A., *Rozwój ochrony dziedzictwa kulturalnego w prawie międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- S t a s i a k K., Staszewski W. Sz., Szarek-Zwijacz A., *Stosunki polsko-armeńskie. Wybór dokumentów z wprowadzeniem*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2017.
- S t i g l i t z J., *Globalization and the Economic Role of the State in the New Millennium*, „Industrial and Corporate Change” 2003, Vol. 12, Issue 1.
- S z m y g i n B., *Określanie wyjątkowej uniwersalnej wartości dóbr światowego dziedzictwa. Krytyczna analiza i propozycje metodologiczne*, [w:] B. Szymgin (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2011.
- W a Ń k a D., *Mikrofilmowanie jako forma zabezpieczania archiwaliów i zbiorów bibliotecznych. Wady i zalety na tle nowoczesnych technologii cyfrowych*, [w:] S. Kowalska (red.), *Wybrane aspekty ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań-Kalisz 2010.
- W r ó b e l Sz., *Rekonstrukcje*, [w:] P. Dybel, Sz. Wróbel, *Granice polityczności. Od polityki emancypacji do polityki życia*, Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Fundacja „Aletheia”, Warszawa 2008.

Abstrakt

Dziedzictwo kulturowe w świetle wybranych regulacji i implikacji prawa międzynarodowego

W artykule omówiono rolę dziedzictwa kulturowego w kształtowaniu pamięci i tożsamości społecznej. Dziedzictwo kulturowe stanowi świadectwo przeszłości oraz łącznik międzypokoleniowy. Na podstawie dialogu międzykulturowego można budować ład i bezpieczeństwo wsparte o ponadczasowe, uniwersalne wartości. W rozważaniach podkreślono, iż umowa międzynarodowa jest nie tylko źródłem prawa międzynarodowego, ale i środkiem współpracy między państwami oraz narodami w duchu poszanowania różnorodności, pluralizmu kulturowego oraz praw człowieka.

Słowa kluczowe

dziedzictwo kulturowe, zabytki, pamięć społeczna, tożsamość, umowa międzynarodowa, prawo międzynarodowe, prawa człowieka

Abstract

Cultural heritage in the light of selected international law regulations

In this article discusses the role of cultural heritage in shaping social memory and identity. Cultural heritage is testimony to the past and intergenerational link. It's possible to build order and safety on the grounds of intercultural dialogue leaning on timeless and universal values. In consideration emphasized that international treaty is not only source of the international law, but also means for cooperation between states and nations with respect for diversity, cultural pluralism and human rights.

Keywords

cultural heritage, monuments, social memory, identity, international treaty, international law, human rights

Samanta Kowalska – doktor, prawnik, bibliolog, Redaktor naukowy wydawnictwa ciągłego „Dziedzictwo Kulturowe Miasta Kalisza i Regionu Południowej Wielkopolski”. Członek krajowych i międzynarodowych organizacji naukowych i prawnych. Organizator naukowych konferencji ogólnopolskich i międzynarodowych. Autorka kilkudziesięciu monografii, rozpraw oraz artykułów publikowanych w Polsce i zagranicą.